

An abstract painting with a vibrant, textured background of purple, blue, green, and yellow. In the center is a white-outlined figure of a person. The head is a blue bowl-like shape containing a colorful brain. A red heart is positioned in the chest area. A white dashed line starts from the brain, loops around the neck, and ends at the heart. Two rectangular labels are present: one at the top with the word 'LANGUAGE' and one at the heart with the word 'MIVA' and a red '0' above it.

LANGUAGE

Ягода Ратайчак
перекладач Дмитро Кушнір

**0
MIVA**

ЯЗИКАТІ

Як мова працює в голові

ЯГОДА РАТАЙЧАК

ЯЗИКАТІ

Як мова працює в голові

З польської переклав Дмитро Кушнір

Київ

ФОП Вишневська

2025

Ратайчак Ягода

P25 Язикаті. Як мова працює в голові / Ягода Ратайчак ;
Пер. з пол. Дмитра Кушніра, К. : В-во ФОП Вишневська,
2025. — 176 с.

ISBN 978-617-95453-9-9

Чи залишаємось ми собою, коли говоримо іноземною мовою? Що відрізняє людину-білінгва від словника? Чи впливає мотивація на ефективність вивчення мови? Чому іншою мовою так складно висловлювати почуття? Чи існують вікові обмеження на вивчення іноземних мов?

Книга Ягоди Ратайчак — це незвичний вступ до світу науки про мову. Авторка з гумором знайомить читачів із механізмами вивчення мови та розвіює багато міфів про білінгвізм. На матеріалі наукової літератури і власного захоплення іноземними мовами вона показує, як знання інших мов змінює мислення, почуття і погляд на світ.

Для широкого кола читачів.

*Всі права захищені. Видано за договором
з Wydawnictwo Karakter, Польща.*

*Жодна частина цієї книжки не може бути
відтворена в будь-якій формі без письмового
дозволу власника авторських прав.*

Зміст

Вступ.....	7
------------	---

Язикаті.....	13
--------------	----

Чи завжди знання іноземної мови було приводом для гордості? • Коли можна писати в резюме про вільне володіння мовою? • І про те, чи завжди двомовність означає інтелектуальну перевагу.

Мова в шухляді.....	29
---------------------	----

Двомовні люди — це ходячі словники, чи може, вони організовують інформацію інакше? • Чи мають «подвійні ресурси» темний бік? А світлий?

Зміна декорацій.....	45
----------------------	----

Чи справді можна добре взнати партнера, який говорить іншою мовою? • Розмовляючи іншими мовами, ми дійсно стаємо іншими, чи це просто акторська майстерність? • Скільки зусиль треба докласти, щоб зворушити або розсмішити іноземною мовою?

Як розпізнати шпигуна71

Чи справді емоції найкраще смакують рідною мовою?

- Ніщо не видає нас так, як мова • Як різні мови пов'язані з різними емоціями і різними спогадами? • Чи допомагає білінгвізм позбутися комплексів?

Небезпечні стосунки91

Як вже засвоєна мова заважає вивченню наступної?

- Як лексикони різних мов підживлюють один одного?
- Чи можна вмикати та вимикати мову за бажанням?

Це не те, що ти думаєш 115

Який зв'язок між мотивацією та ефективністю вивчення мови? • Чому одні люблять, а інші ненавидять вивчати мови? • Чи можуть проблеми з рідною мовою свідчити про відсутність схильності до іноземної?

«Носії» і тюхтії129

Чи є рідномовець (native speaker) добрим взірцем для тих, хто вивчає мову? • Чи наші шанси звучати так, як він, залежать від віку, в якому ми починаємо вивчати мову? • Чи можна ефективно вивчати мову в будь-якому віці? А може, існує магічний поріг, перетнувши який ми приречені на поразку?

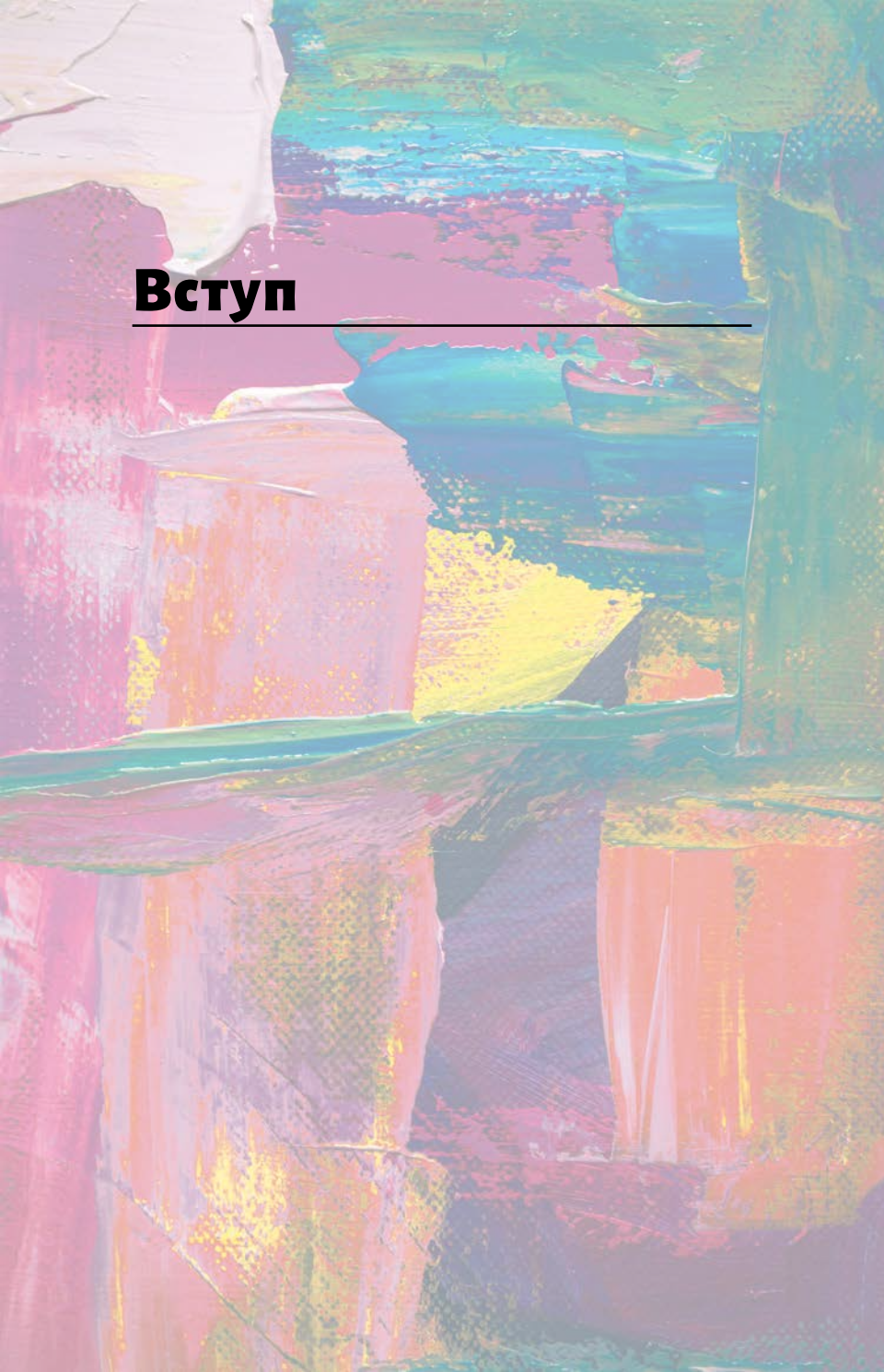
Занурмо ложку155

Культурна неперекладність: чи справді вона існує?

- Як занурення в іншу мову та культуру вчить нас розуміти та відчувати зовсім нові явища. • Коли ми чуємо слово, навіть загальноновживане, чи всі ми уявляємо те саме?

Подяки171

Присвячую татові

An abstract painting with a vibrant, textured background. The composition features bold, expressive brushstrokes in a variety of colors including deep reds, oranges, yellows, greens, and blues. The texture is highly visible, with thick applications of paint and some areas where the paint has been scraped or layered, creating a sense of depth and movement. The overall effect is one of dynamic energy and emotional intensity.

Вступ

Якщо вам наснилося, ніби ви не здатні вільно говорити чи раптом забули всі слова, але це не змусило вас прокинутися в холодному поту, — ймовірно, ви просто не замислювались, наскільки важлива для вас мова.

Протягом життя ми вивчаємо чимало інформації, користь якої рано чи пізно ставимо під сумнів. На уроках історії нас мучать датами, на уроках географії — назвами приток річок. Ось уже чотирнадцять років минуло, відколи я закінчила школу, а мені досі сниться, ніби вчителька математики стоїть наді мною і кричить: «Скороти подібні члени!» — хоча відтоді жодного разу не доводилося цього робити. Більшість із нас не починає день із пошуку квадратного кореня комплексного числа чи аналізу будови плоских червів, але майже кожен постійно користується мовою і стикається з нею з дня появи на світ. Ба навіть

раніше. Дослідження Біргіт Мампе* та її команди показують, що мелодійний малюнок плачу новонароджених дітей відповідає мелодійному малюнку мови, яка долинала із зовнішнього світу в останньому триместрі вагітності. Проаналізувавши плач шістдесяти здорових новонароджених, половина з яких народилася у французькомовних сім'ях, а половина — у німецькомовних, команда Мампе виявила, що плач дітей франкомовних батьків має наростаючу мелодію, типову для французької мови, а плач дітей німецькомовних батьків має спадаючу мелодію, характерну для німецької**. У такий спосіб лінгвістична допитливість несподівано ставить під сумнів теорію про те, що ми приходимо на світ як *tabula rasa*.

За допомогою мови ми не лише спілкуємося з іншими людьми — адже здатність до спілкування є у багатьох інших біологічних видів. Користуючись мовою, ми здобуємо знання, кодуємо свій досвід, спогади, думки і навіть гумор. Мова — це не абстракція, а основотворча тканина людства. За дивним збігом обставин, відкривши заповнений підручник англійської мови 1960-х років, я прочитала твердження, яке веде саме до такого висновку: «Вона [мова] — не сукупність фактів та інформації на кшталт географії чи історії, а діяльність людини. На найвищих рівнях мовлення та письма, мова є складним інтелектуальним, емоційним та естетичним досвідом. Легкість використання мови не пов'язана зі здатністю поєднувати окремі слова відповідно

* B. Mampe та інші, Newborns' cry melody is shaped by their native language, „Current Biology” 2009, 19, 23, с. 1994—1997.

** Там само.

до правил граматики, яку ми вивчаємо за зразком математичних формул.* Тож стрімкий слалом між щоразу новими граматичними темами і списками слів — здавалося б, запорука успіху у вивченні мови — це лише сурогат того, що є її основною суттю. Адже двері в іншу мовну реальність відчиняє не просто вміння зв'язувати слова, підставляючи їх у певний шаблон. Принаймні, якщо припустити, що крім дверей із написом «Вмію сказати, що мені не потрібна подвійна порція», є багато інших дверей, які варто відчинити.

Чи може мова вирішувати, що доходить до свідомості і в яких кількостях, як ми це розуміємо і як запам'ятовуємо? Мова — це лише набір слів та граматичних правил, що застосовуються залежно від обставин, чи щось значно більш невловиме? Це спосіб лише опису реальності, чи також її сприйняття? І те й інше? Можливо, її значення і суть нам байдужі, поки крім рідної ми не починаємо вивчати ще якусь, через що починаємо усвідомлювати, що знаємо і чого не знаємо про мову загалом? Трирічний малюк, який гуляє з мамою в парку і вивчає назви дерев і птахів, не запитує, як мама утворила множину від слова «пташка», якою морфемою скористалася для утворення зменшувально-пестливої форми, і навіщо ця форма взагалі. Лише перші уроки іноземної мови дозволяють зрозуміти, наскільки неочевидним є те, що раніше не викликало додаткових запитань.

Хоча малюки не ставлять питань про механізми творення конкретних граматичних форм рідною мовою, вони усвідомлюють їх набагато краще, ніж нам

* E.F. Candlin, English for foreign students, London: University London Press Limited, 1962, с. 5—6.

може здатися. Вже у восьмимісячному віці немовлята усвідомлюють ознаки, характерні для мови, яку освоюють першою, і можуть відрізнити відомі їм слова від тих, яких раніше не чули.* Таким чином, досвід мовлення — один з найбільш ранніх когнітивних процесів, а освоєння іншої мови лише модифікує його. Білінгвізм і багатомовність — це передусім виклик інтерпретації світу, сформованій рідною мовою. Впоратися з цим викликом нелегко; на цьому шляху на нас чекає чимало несподіванок.

Якби письменниця Жанет Вінтерсон знала, з якими проблемами доведеться зіткнутися перекладачці її роману «Написано на тілі» польською мовою, то могла б реалізувати винахідливий задум книжки по-іншому. Історія оповідається від першої особи, тож стаття оповідача залишається прихованою за гендерно-нейтральними формами минулого часу англійської мови: *I saw, I came, I took*. Вінтерсон могла не знати, що польська (як і багато інших мов) не допускає гендерних двозначностей — з «*I came*» треба зробити або «я прийшов», або «я прийшла». Треба обрати або одне, або інше, хай навіть шкода руйнувати творчий задум через граматику польської мови. Тому перекладачці польського видання Ганні Мізерській дісталось непросте завдання. Кажуть, їй довелося просити в авторки благословення на те, щоб зробити загадкового оповідача жінкою. Багатозначність, передбачену в книжці, було втрачено через польські закінчення, і це неминуче вплинуло на сприйняття. З одного боку, сумно, що так сталося — можливо, якщо людина пише і думає

* V.A. Marchman, A. Fernald, Speed of word recognition and vocabulary knowledge in infancy predict cognitive and language outcomes in later childhood, „Developmental Science” 2008, 11, 3, с. 9 —16.

виключно польською, їй би такий хід навіть не спав на думку. Чи можна взагалі уявити щось таке, що не вписується в реалії рідної мови? З іншого боку, це один із тих чудових моментів, коли ми усвідомлюємо, що іноземною мовою можна утнути щось таке, що рідною мовою нам і не снилося.

— Цей стіл? — питає приятель-англієць. — Цей? Хочеш сказати, що це «він»?

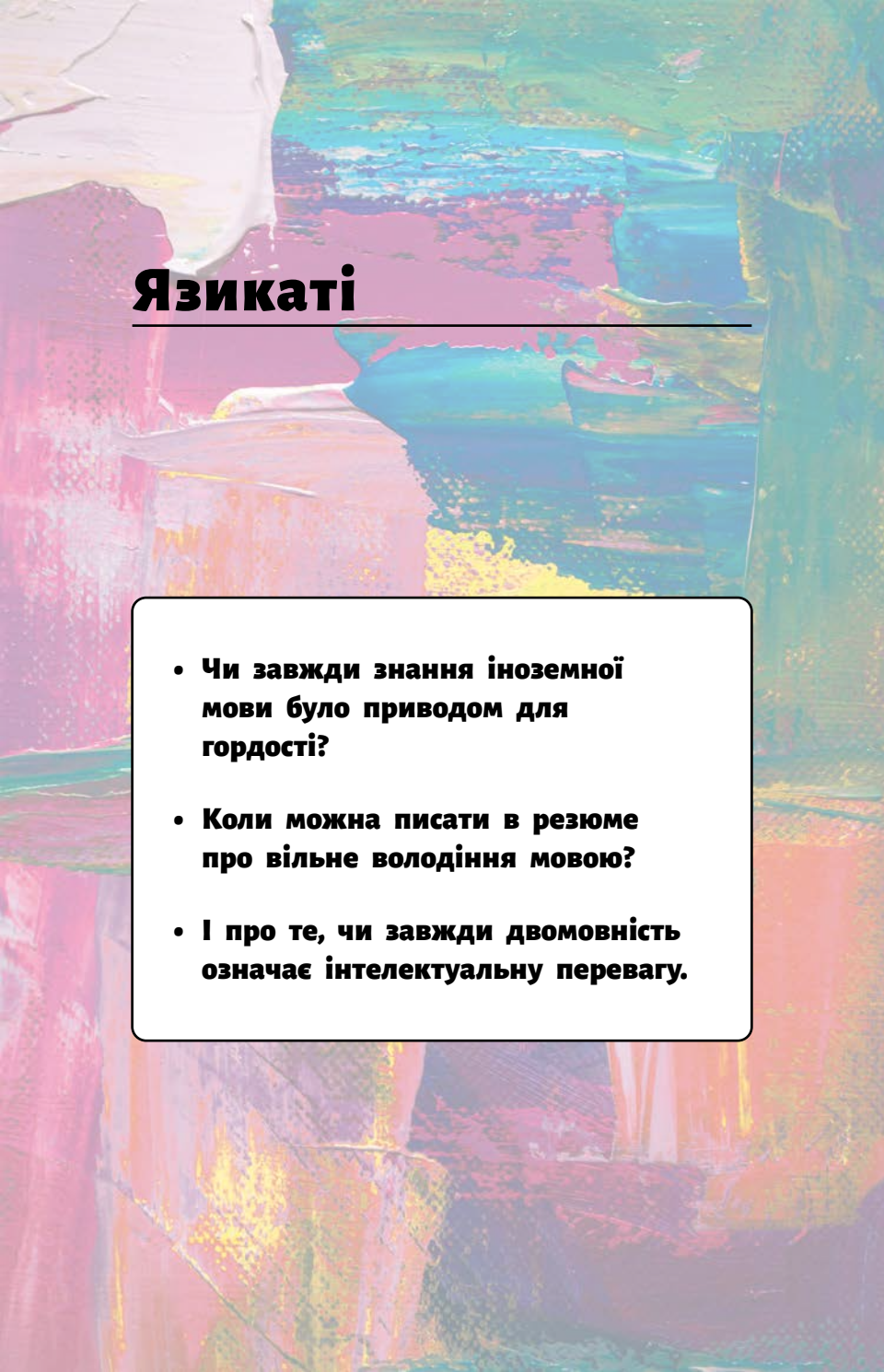
— Так. Нашою мовою іменники мають граматичний рід.

— Але звідки я знаю, що «стіл» — це саме «він»? Для мене це «воно», це ж предмет!

— Згодна, але в нашій мові прийнято, що він чоловічого роду.

— А що ж у ньому чоловічого?

Так багато особливостей рідної мови ми усвідомлюємо лише вивчаючи іноземну!

Язикаті

- Чи завжди знання іноземної мови було приводом для гордості?
- Коли можна писати в резюме про вільне володіння мовою?
- І про те, чи завжди двомовність означає інтелектуальну перевагу.

Кінець безкоштовного
уривку. Щоби читати
далі, придбайте, будь
ласка, повну версію
книги.